

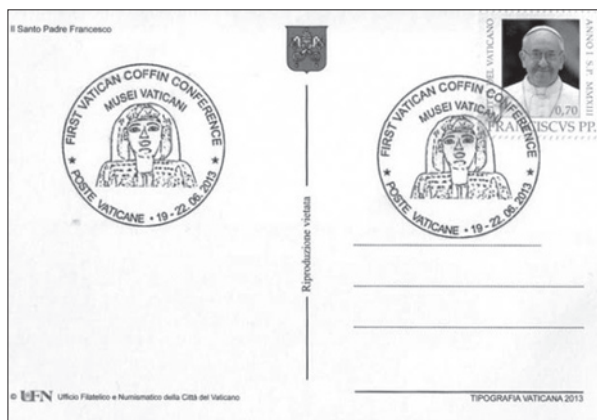
ПЕРША ВАТИКАНСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ ІЗ САРКОФАГІВ (FIRST VATICAN COFFIN CONFERENCE)

19–22 червня 2013 р. в Єгипетському музеї Ватикану відбулась міжнародна наукова конференція “Перша Ватиканська конференція із саркофагів” (*First Vatican Coffin Conference*)¹, присвячена дослідженню такої групи давньоєгипетських старожитностей, як розписні дерев’яні саркофаги Третього перехідного періоду (XXI–XXVI династії, 1070–612 рр. до н. е.)².

Організатором конференції став “Ватиканський проект із саркофагів” (*Vatican Coffin Project*), що об’єднав науково-реставраційні центри Ватикану (Діагностична лабораторія консервації та реставрації Департаменту Стародавнього Єгипту та Близького Сходу музеїв Ватикану) та реставраційні центри Лувру (Париж, Франція) і Національного музею старожитностей у Лейдені (Нідерланди). Роботи конференції було приурочено до відкриття виставки “Саркофаги жерців Амона. Подорож саркофага” (“*Mummiekisten van de Amon-Priesters. De Reis van de Kisten*”) [Greco, Mann, Geldnof, van der Zon 2013], що пройшла 20 квітня – 15 вересня в Національному музеї старожитностей у Лейдені, на якій представлено експонати з трьох вищезазначених музеїв (мал. 1). Відзначимо й такий факт, що Пошта Ватикану випустила спеціальну поштову листівку з нагоди цього заходу (мал. 2).

Мал. 1. Обгортка каталогу виставки “Саркофаги жерців Амона. Подорож саркофага”

Мал. 2. Поштова листівка з нагоди Першої Ватиканської конференції із саркофагів

На урочистому відкритті конференції учасників привітали А. Паолуччі (A. Paolucci) (мал. 3)³, директор Ватиканського музею; А. Аменті (A. Amenta), куратор, голова департаменту єгипетських старожитностей Ватиканського музею; Ж. Андре-Лено (A. Andreu-Lanoë), директор департаменту єгипетських старожитностей музею Лувр, Париж (Musée du Louvre); В. Вейжланд (W. Weijland), директор Національного музею старожитностей, Лейден (Rijksmuseum van Oudheden Leiden).

У роботі конференції взяли участь науковці-єгиптологи з 19 країн світу з

трьох континентів (Італії, Великобританії, Франції, Нідерландів, США, Бразилії, Німеччини, Швейцарії, Бельгії, Норвегії, Португалії, Угорщини, Іспанії, Польщі, Чехії, Хорватії, України, Росії та Єгипту). Серед учасників конференції були як молоді вчені, так і всесвітньо відомі спеціалісти-єгиптологи, такі як проф. А. Нівінські (A. Niwiński) (Варшава) (мал. 4)⁴, автор фундаментальної праці із саркофагів XXI династії [Niwiński 1988]; проф. Дж. Тейлор (J. Taylor) (Лондон), куратор єгипетської колекції Британського музею; проф. К. Тронекє (C. Traunecker) (Париж/Страсбург), проф. А. Додсон (A. Dodson) (Брістоль), проф. С. Бікель (S. Bickel) (Базель), проф. Р. ван Вальсем (R. van Walsem) (Лейден), Я. Шоу (I. Shaw) (Ліверпуль), К. М. Куней (K. M. Cooney) (Лос-Анджелес) та інші. Безпосередню участь у роботі цієї конференції взяли співробітники Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України д. і. н. М. О. Тарасенко (як доповідач) та к. і. н. Г. В. Вертієнко (учасниця дискусій), які є авторами запропонованого звіту.

Для молодих вчених було передбачено конкурс на здобуття спеціальної стипендії за найкращу доповідь. Робочою мовою конференції була англійська.

Протягом чотирьох робочих днів заходу були проголошено 56 доповідей та продемонстровано 13 повідомлень-постерів. При цьому загальне число учасників заходу разом із запрошеними гостями, що брали участь у дискусіях, сягнуло приблизно ста чоловік. Тези доповідей конференції були опубліковані до початку її роботи [First... 2013], а розширені матеріали будуть видані у 2014 році.

У цілому робота конференції була зосереджена навколо трьох головних тем:

- Історичне підґрунтя, поховальні практики та технологія виготовлення саркофагів протягом Третього перехідного періоду;
- Реставрація саркофагів Третього перехідного періоду;
- Технології, пов'язані з вивченням матеріалів і реставрацією цих саркофагів.

Насправді ж виявилось, що тематика заявлених повідомлень вийшла навіть ширшою та цікавішою, ніж планувалося, що є дуже позитивним моментом. Кожен робочий день складався з двох базових секцій, ранкової і вечірньої, що були об'єднані певною тематикою. Після кожної секції відбувалась дискусія.

Перша ранкова секція **19 червня** мала назву **“Третій перехідний період: розвиток і значення поховальної практики”** (“The Third Intermediate Period: development and significance of burial practice”) і пройшла під головуванням Ж. Андре-Лєно (Париж) та Р. ван Вальсема (R. van Walsem). Було виголошено сім доповідей, з яких особливий інтерес викликали теми *Дж. Тейлора* щодо розвитку іконографії гендерних ознак

Мал. 3. Урочисте відкриття конференції.
19 червня 2013 р.

Мал. 4. Професор А. Нівінські (A. Niwiński) (Варшава) бере участь у дискусії. 19 червня 2013 р.

на саркофагах (“The expression of gender on anthropoid coffins. Clues to the evolving identity of the transfigured dead in the 1st millennium BC”), *Р. ван Вальсема* про витоки окремих іконографічних мотивів на саркофагах (“A decorative architectonic element with prehistoric roots on the lid of some ‘stola’ coffins”), *К. Куней* про вторинне використання саркофагів (“The reuse of 21st Dynasty coffins in Thebes: patterns, reasons, and implications”), *Є. Липтей* (É. Liptay) про саркофаги як “сакральний космос” в уявленнях єгиптян (“The Egyptian coffin as sacred space: semantic changes during the Third Intermediate Period at Thebes”) та *К. Тронке* щодо уявлень про смерть як сон і їхні іконографічні конотації (“The funerary bed. Death and sleep in the late funeral iconography”).

Друга секція пройшла під темою “**Поховальний інвентар Третього перехідного періоду в археологічному контексті**” (“Third Intermediate Period Burial assemblages in archaeological context”). Головою виступила видатна єгипетська дослідниця проф. *К. М. Шейхолесламі* (С. М. Sheikholeslami) (Каїр). Було проголошено шість доповідей, переважно присвячених найновішим археологічним відкриттям у Західних Фівах та некрополі Мемфіса (Саккарі). Особливо відзначимо доповіді проф. *С. Бікель* щодо новітніх археологічних робіт у двох гробницях Долини царів (“KV 64 and KV 40: new Third Intermediate Period evidence from the Kings’ Valley”) та *М. Дж. Равена* (M. J. Raven) (Лейден) про поховання Третього перехідного періоду в Саккарі (“Third Intermediate Period burials in Saqqara”).

На завершення першого робочого дня конференції було організовано коктейль-ланч у єгипетському стилі (“Oriental Egyptian cocktail”) в Академії Єгипту в Римі (*Accademia d’Egitto in Rome*) на люб’язне запрошення її директора д-ра Дж. Закі (G. Zaki).

Перша частина ранкової секції **20 червня** дістала тематичну назву “**Дві схованки Дейр ель-Бахрі: DB 320 і Баб ель-Газус**” (“The two Deir el-Bahari cachettes: DB 320 and Bab el-Gasus”), а її головуєчим був *Р. Соуса* (R. Sousa) (Порто). Було прочитано шість доповідей, з яких особливий інтерес викликали повідомлення *Р. Рівеса* (R. Reeves) (Нью-Йорк) про саркофаг Рамсеса II (CG 61020), який первісно міг належати Хоремхебу, останньому царю XVIII династії (“The coffin of Ramesses II”); *А. Кюффер* (A. Küffer) (Бургдорф) – щодо долі та сучасного стану саркофагів з Дара хедива Єгипту Аббаса Хельмі II у Швейцарії 1891 року (“The coffins from the cache-tomb Bab el-Gasus in Switzerland”) та *Л. Манн* (L. Mann) (Лейден), яка зосередила увагу на саркофагах з того ж Дара, але в зібранні Національного музею старожитностей у Лейдені (“The National Museum of Antiquities in Leiden, the Netherlands, and the coffins of Bab el-Gasus”).

Друга частина ранкової секції мала назву “**Ритуальні сцени, поховальні книги та саркофаги Третього перехідного періоду**” (“Ritual scenes, funerary books and Third Intermediate Period coffins”) і пройшла під головуванням проф. Дж. Тейлора. Було проголошено п’ять доповідей, зосереджених на проблемах тексту й іконографії у поховальній літературі XXI династії. Найбільше зацікавлення викликали доповіді: *І. Реген* (I. Régen) (Монпельє), в якій було проаналізовано та надано нову інтерпретацію групі особливих фінальних сцен (т. зв. *Schlusszene*) на папірусах і саркофагах Третього перехідного періоду (“Tradition and innovation on Third Intermediate Period coffins. The case of an uncommon *Schlusszene* with hacking up of the earth”), *К. де Арайо Дуарте* (Ріо-де-Жанейро) щодо відтворення сцен із книги Амдуат на саркофагах (“The Amduat on the 21st Dynasty coffins”) та *Н. Гілу* (N. Guillhou) (Монпельє) про можливості з’ясувати на базі стилістичного аналізу сцен на сувоях та саркофагах риси певної художньої майстерні митців, які оформляли поховальний інвентар (“Painters of sarcophagi and papyrus at Thebes in the Third Intermediate Period”).

Вечірня секція розпочала роботу найбільш репрезентативної тематичної групи доповідей, об’єднаних назвою “**Саркофаги Третього перехідного періоду в музейних колекціях**” (“Third Intermediate Period coffins in museum collections”). Її першим головуєчим став *М. Дж. Равен*. Доповідачі, а їх було четверо, зосередились на саркофагах, що зберігаються в різних музейних зібраннях Європи. Зокрема, *А. Додсон* доповів про

саркофаги в Середземноморському музеї в Стокгольмі (“The coffin collection of the Mediterranean Museum Medelhavsmuseet, Stockholm”), *А. Андерсон* (A. Anderson) (Данді) – про саркофаги, що зберігаються в Музеї Мак-Мануса в Данді (Шотландія) (“The Third Intermediate Period coffins in the McManus Museum, Dundee”), а *І. Уранік* (I. Uranik) (Загреб) – про саркофаг і мумію в зібранні Археологічного музею в Загребі (“22nd Dynasty coffin and mummy of priestess from Thebes”).

Ввечері цього ж дня організатори конференції зробили чудовий подарунок усім учасникам – приватний візит до Сикстинської капелли та Кімнат Рафаеля, який завершився гала-вечерею в Садах Ватикану.

Ранкове засідання **21 червня** продовжило велику тему “Саркофаги Третього перехідного періоду в музейних колекціях” (“Third Intermediate Period coffins in museum collections”) і пройшло під головуванням А. Додсона та С. Бікель. Поміж інших одинадцяти були проголошені такі доповіді. Проф. *А. Нівінські* (Варшава) розповів про групу (“родину”) саркофагів XXI династії, виготовлених за межами Фів, у провінційних майстернях (“The 21st Dynasty coffins of non-Theban origin. A ‘family’ for the Vatican coffin of Anet”). *К. Штевесанд* (K. Stövesand) (Кельн) доповіла про особливості іконографії саркофага з Абусір аль-Мелека із зібрання

Університетського музею Ростока (“Picturing transition. The unusual iconography of a late Third Intermediate Period anthropoid coffin from Abusir al-Malaq in the University collection in Rostock, Germany”). *Ф. Джамен* (F. Jamen) (Ліон) зосередилась на тексто-образотворчій програмі та технологічних особливостях неопублікованого саркофага з Ліона (“A textual-iconographical and technological study of unpublished 21st Dynasty coffins from Lyon: the coffin of Padikhonsou (H2320-H 2321)”). *Н. Лаврентьєва* (Москва) розповіла про саркофаг Петехонса із зібрання Музею образотворчих мистецтв ім. О. С. Пушкіна (“The coffin of Petehonsu from the Puskin State Museum of Fine Arts, Moscow”). *Х. Страдвік* (H. Strudwick) (Кембридж) продовжила тему, розпочату К. Куней, присвятивши доповідь цікавому випадку узурпації (вторинного використання) саркофага Неспавешекіт із зібрання Музею Фітзвіл’ям Кембриджського університету (“The enigmatic owner of the coffins of Nespraweshekut at the Fitzwillian Museum, Cambridge”). *М. Долинська* (M. Dolinska) (Варшава) ознайомила учасників із саркофагами в зібранні Варшавського національного музею (“Collection of Third Intermediate Period coffins in the National Museum in Warsaw”). *Р. Зігман* (R. Siegmann) (Ньюхател) доповіла про неопублікований саркофаг із зібрання Музею етнографії в Ньюхателі, який походить із вищезгаданого Дара хедіва (“The patchwork-coffin of the servant of a High Priest of Amun-Re in the Musée d’ethnographie Neuchâtel (late 21st – early 22nd Dyn. / Niwiński No. 300)”). Завершила роботу ранкової секції доповідь співробітника Інституту сходознавства ім. А. Ю. Кримського НАН України *М. О. Тарасенка* (Київ), присвячена саркофагам Третього перехідного періоду в музейних зібраннях України, в якій, зокрема, було подано опис, історію походження та дослідження шести саркофагів та їхніх фрагментів із колекцій Одеського археологічного музею та Львівського музею історії релігії (“The Third Intermediate Period coffins in the museums of Ukraine”) (мал. 5)⁵.

Мал. 5. Доповідь співробітника Інституту сходознавства ім. О. Тарасенка. 21 червня 2013 р.

Перша частина вечірньої секції 21 червня пройшла під назвою **“Перехід від Третього перехідного періоду до Пізнього періоду”** (“Transition from the Third Intermediate Period to the Late Period”) і об’єднала п’ять виступів. Її головуючим став Я. Шоу. Відзначимо доповіді єгипетських дослідників: проф. *К. М. Шейххольсламі* щодо особливостей іконографії та датування кількох саркофагів із зібрання Ватиканського музею (“Iconography and dating of some Vatican coffins (Museo Gregoriano Egizio, Invv. D. 2067.5.1–6, 25007”) і *М. А. Хоссіна* та *М. І. Абуелати* (М. А. Hossin, М. І. Abouelata) (Фаюм) стосовно продовження іконографічних схем, притаманним саркофагам XXI династії, на саркофагах Пізнього періоду (“Continuity of themes depicted on the Third Intermediate Period coffins lids to the coffin of the Graeco-Roman Egypt”). Особливу увагу викликала доповідь С. Ейнауді (S. Einaudi) (Париж) про відтворення ієрогліфічного запису, супроводжуваного віньєтками на стінах гробниці XXV династії в Асасіфі, які зараз досліджує Французька археологічна місія. На погляд дослідниці, саме цей запис ліг в основу пізньої (т. зв. Саїської) редакції Книги мертвих, оскільки сама ця гробниця перетворилась на об’єкт паломництва, а записи з неї інтенсивно копіювались (“The tomb of Petamenophis (TT33) and its role in the ‘Saite Recension’ of the Book of the Dead”).

Друга частина вечірньої секції, що мала назву **“Реставрація та вивчення саркофагів у музейних колекціях”** (“Restoring and studying coffins in museum collections”), пройшла під головуванням проф. *У. Сантамарії* (U. Santamaria) (Ватикан). З неї розпочалася значна тематична група повідомлень, пов’язаних з проблемами реставрації, консервації та дослідження матеріалів саркофагів. У цій секції було проголошено три доповіді, пов’язані з реставрацією саркофагів у лабораторіях Флоренції (*М. С. Гюдотті*), Болоньї (*Д. Пічі*) та Трієста (*С. Мосер, Г. Нікола*).

Остання робоча секція конференції пройшла **22 червня** під назвою **“Діагностичний аналіз, студії з технології саркофагів і реставрація”** (“Diagnostic analysis, study of coffin technology and restoration”). Голоували проф. *А. Нівінські* та *М. Бетро* (М. Bettrò) (Піза). Всього було проголошено дев’ять доповідей, і всі вони були пов’язані з методами природознавчих наук, які відіграють дуже значну роль у сучасних єгиптологічних дослідженнях. Із числа цих вузькоспеціалізованих повідомлень відзначимо доповіді *У. Сантамарії* та *Ф. Морресі* (U. Santamaria, F. Morresi) (Ватикан) про досягнення *Ватиканського проекту із саркофагів* у реставраційній роботі (“The Vatican Coffin Project: diagnostic research for comparative study of the Egyptian coffins”); *Е. Гельдхоф* (E. Geldhof) (Лейден) – щодо можливостей реконструкції техніки малювання т. зв. “жовтих саркофагів” (“The Bab el-Gasus ‘yellow coffins’ in the collection of the Rijksmuseum van Oudheden in Leiden. Several approaches for researching the painting techniques”); *Я. Шоу* – про застосування природознавчих методів для уточнення хронології Третього перехідного періоду (“Science and Psusennes: radiometric approaches to Third Intermediate Period chronology”); *В. Асенсі Аморос* (V. Asensi Amorós) (Париж) – про види деревини, яку єгиптяни застосовували для виготовлення саркофагів (“The wood of the Third Intermediate Period coffins: the evidence of analysis for the Vatican Coffin Project”).

На завершальному засіданні 22 червня організатори підвели підсумки роботи конференції. Було відзначено цілковитий успіх у проведенні заходу і визначено ім’я переможця конкурсу серед молодих вчених за найкращу доповідь – ним став *А. Беттум* (A. Bettum) (Університет Осло, Норвегія).

Як підсумкові були сформульовані чотири головних резюме конференції:

- організація тісної міжнародної та міждисциплінарної співпраці між науковцями;
- необхідність проведення Другої Ватиканської конференції із саркофагів вже у 2016 році;
- максимальна увага дослідників повинна бути прикута до малих колекцій єгипетських старожитностей;

– бажаною є організація міжнародної наукової групи для видання повного каталогу й утворення бази даних саркофагів та інших знахідок з Баб ель-Газус, які на сьогодні розміщені в музеях 15 різних країн світу (в тому числі й в Україні).

Підводячи підсумок, можна констатувати, що Перша Ватиканська конференція із саркофагів, безперечно, стала найвизначнішою подією у світовій єгиптології у 2013 році⁶. Проведення наступної конференції, Другої Ватиканської конференції із саркофагів, заплановано на 2016 рік.

¹ Інформацію про конференцію див.: http://www.museivaticani.va/3_EN/pages/z-Info/Convegni/MV_Info_19-23giugno2013.html#. Фотозвіт про роботу див. також: <http://oriental-studies.org.ua/index.php?gallery=36>

² Фото авторів.

³ Фото авторів.

⁴ Фото авторів.

⁵ Фото М. А. Чегодаєва (Москва).

⁶ Слід врахувати перенесення Всесвітнього конгресу єгиптологів, який мав пройти в Александрії у вересні 2013 року, на 2014 рік.

ЛІТЕРАТУРА

- First Vatican Coffin conference**, 19–22 June, 2013. Abstracts. Vatican, 2013.
Greco Chr., Mann L., Geldnof E., van der Zon T. Mummiekisten van de Amon-Priesters. De Reis van de Kisten. Leiden, 2013.
Niwinski A. 21st Dynasty Coffins from Thebes. Chronological and Typological Studies // Theben. Bd. V. Mainz am Rhein, 1988.

Г. В. Вертієнко, М. О. Тарасенко